

HEREDITAS GRAECO-LATINITATIS VI.

**PANNÓNIÁTÓL GALLIÁIG:
SZENT MÁRTON ÉS KULTUSZA**

**Debrecen
2017**

HEREDITAS GRAECO-LATINITATIS VI.

**PANNÓNIA TÓL GALLIÁIG:
SZENT MÁRTON ÉS KULTUSZA**

A DEBRECENI EGYETEM KLASSZIKA-FILOLÓGIAI ÉS
ÓKORTÖRTÉNETI TANSZÉKÉNEK KIADVÁNYA

A kiadvány támogatói:

OTKA 104789 K sz. pályázat
Járom Kulturális Egyesület

Sorozatszerkesztők

TAKÁCS LÁSZLÓ – TÓTH ORSOLYA

A jelen kötetet szerkesztette

TÓTH ORSOLYA

Lektorálták

ÓBIS HAJNALKA

CSÍZY KATALIN

Szerkesztőmunkatárs

KÁLNY BEATRIX

ISSN 2064-9754

ISBN 978-963-473-969-2

HEREDITAS GRAECO-LATINITATIS VI.

**PANNÓNIÁTÓL GALLIÁIG:
SZENT MÁRTON ÉS KULTUSZA**

DEBRECEN

2017

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	7
MARÓTH MIKLÓS: Szent Márton a változó időben	9
ÓBIS HAJNALKA: Szent Márton csodatévő levele	18
TÓTH ORSOLYA: Szent Márton és a „szent” fenyőfa	28
SZILÁGYI CSABA: Szent Márton életrajzírója Priscillianus ügyéről	40
PATAKI ELVIRA: Elbeszélői változatok egy kettészelt <i>chlamysra</i> : Szent Márton köpenye Sulpicius Severus, Paulinus Petrocordiensis és Venantius Fortunatus műveiben	55
DOMOKOS GYÖRGY: Szent Ambrus és Szent Márton	77
KISS GÁBOR: Szent Márton és Savaria. Milyen épülethez kötődhetett a szülőház-legenda?	85
CSÍZY KATALIN: Sulpicius Severus életrajza az <i>Intelmek</i> lehetséges előképeként	104
W. SOMOGYI JUDIT: Szent Márton kultusza Itáliában	125
TAKÁCS LÁSZLÓ: Szent Márton teste	146
TUHÁRI ATTILA: Murmellius Szent Márton-himnusza	154

SZELESTEI N. LÁSZLÓ: Tartalmi és formai sokszínűség Szent Márton-énekeinkben	173
VARGA LAJOS: A bujádi templom Szent Márton- főoltárképének teológiai, művészet- és kultúrtörténeti értéke	190
BOROS ISTVÁN: Márton a szent	200
A KÖTET SZERZŐI	217

ELŐSZÓ

2016-ban ünnepeltük meg a pannoniai Sabariából származó Szent Márton, Tours püspöke születésének 1700. évfordulóját. Az emlékév jó alkalom volt arra, hogy kitüntetett figyelem irányuljon arra a késő ókori szentre, akinek kultusza a kora középkortól kezdve töretlenül jelen volt Európában és Magyarországon. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kara Romanisztika Intézete tudományos konferenciával járult hozzá az ünnepségsorozathoz. A *Pannoniától Galliáig – Szent Márton és kultusza* címmel tartott tanácskozás középpontjában egyszerre állt a szentéletű püspök élete és azok a jelenségek, amelyek kultusza kialakulásához és megmaradásához vezettek a közép-európai régió kívül Olaszországban és Franciaországban. Szent Márton egész élete tele van értelmezésre és magyarázatra szoruló eseményekkel, s a róla szóló ókori és középkori történeti munkák, irodalmi művek éppúgy érdekesek a közelebbi vizsgálatra. Átülük közelebb juthatunk e korok embereinek gondolkodásához, világképéhez, s megérthetjük, hogyan lett Szent Márton évszázadokon át az egyik legnépszerűbb szent Európában, akinek alakját számos legenda övezte, s akinek ünnepéhez megannyi népszokás kapcsolódott. Kötetünkben a konferencián elhangzott előadások egy részének tanulmányá formált változatát adjuk közre.

Takács László – Tóth Orsolya
sorozatszerkesztők

SZENT MÁRTON ÉLETRAJZÍRÓJA PRISCILLIANUS ÜGYÉRŐL

SZILÁGYI CSABA

„Most egy olyan dologhoz érkeztünk el, amelyet Márton korunk gyalázatos viszonyai miatt mindvégig igyekezett titokban tartani, előlünk elrejtteni viszont nem tudott.”¹ E sorok, melyek felkeltették az érdeklődésemet, Sulpicius Severus *Dialógusainak* 3. könyvében, a 11. fejezetben olvashatóak. Mi az az „ügy”, amit Márton „igyekezett titokban tartani” még barátai előtt is? A hispániai Priscillianus elítéléséről és kivégzéséről van szó. A Priscillianus-kutatások bő teret szentelnek ezeknek a kérdéseknek pro és kontra megközelítésben.²

Márton életrajzát – ismert – Sulpicius Severus (*Vita Sancti Martini*) írta meg, amihez később a szerző három levelet is illesztett. Severus 404 körül alkotta meg *Gallus avagy Dialógusok Szent Márton csodáiról* című munkáját.³ Témánk szempontjából mértékadó a severusi *Chronica*, amely fontos információkat tartalmaz Priscillianusról.⁴ Henry Chadwick Severus munkásságát így jellemzi: „Sulpicius Severus azért írt, hogy megmutassa a világnak, Tours-i Márton bátor egyszerűségével, a nyugatnak is van már olyan szentje, akinek a csodái egyenrangúak az egyiptomi Nagy Szent Antaléival.”⁵ Sulpicius Severus *Dialógusok* című munkájának első magyar fordítása

¹ Ford. Dejsics Konrád, in: Sulpicius Severus, *Szent Márton. Élete. Levelek. Dialógusok*, ford. Borián E. et al., Pannonhalma, 2016, 172.

² H. Chadwick, *Priscillian of Avila: The Occult and the Charismatic in the Early Church*, Oxford, 1976; A. Regnier, *Szent Márton élete*, Budapest, 1913. E munka tartalma segített írásom elkészítésében.

Az interneten <http://sjgsanchez.free.fr/> weboldalon naprakész szakirodalom olvasható Priscillianusról.

³ Sulpicius Severus, *Szent Márton...* (2016) 91–184.

⁴ Sulpicius Severus, *Libri Chronicorum* (a továbbiakban: *Chron.*) II. Internetes elérhetőség: <http://thelatinlibrary.com/sulpiciusseveruschron2.html>

⁵ H. Chadwick, *A korai egyház*, Budapest, 1999, 202.

2016-ban jelent meg Dejsics Konrád bencés szerzetes kiváló munkája révén.⁶ Ennek ismeretében pontosabb képet rajzolhatunk meg Priscillianus ügyével kapcsolatban is.

Írásomban a következőkre keresem a választ: Valójában mit taníthatott Priscillianus, amiért életével fizetett? Milyen következtetések vonhatók le Sulpicius Severus Márton-életrajzának információi alapján a 4. századi kereszténység és a korszak eszmevilágának kapcsolatáról, valamint a hatalom és az államvallássá váló kereszténység viszonyáról? Miért kelt védelmére Márton Priscillianusnak, akit az egyház eretnekség miatt elítélt? Ezekre a kérdésekre és a történet során kibontakozó más kérdésekre keresem a választ.

Ki volt Priscillianus? Sulpicius Severus írásai alapján szerezhethetjük első értesüléseinket erről a hispániai emberről. Talán maga Szent Márton lehetett az elsődleges forrás Priscillianusról, hiszen a 385-ben eretnekség vádjával kivégzett emberről az akkor 20 év körüli – és még nem keresztény! – Sulpicius Severus Mártontól értesülhetett először 393 után, személyes ismeretségüket követően.

Priscillianus 350 előtt született nemesi családban, energikus, és rendkívül művelt volt. Aránylag későn lett keresztény. Severustól megtudjuk, hogy egy Marcus nevű egyiptomi ember révén jutott el a gnoszticizmus⁷ Hispániába. Eme irányzatnak volt a követője Agape, egy nemesi származású asszony, és Elpidius rhétor, akik megnyerték maguknak Priscillianust is, aki szigorú életmódjával és a világi tudományokban való jártasságával a köznép előtt nagy tekintélyre tett szert, ügyes vitázó képességével pedig hatalmába kerített sok embert, főleg asszonyokat úgy, hogy úgyszólván egész Hispániát megméltelyezte ez az eretnekség.⁸ Néhány püspök is támogatta, így Instantius

⁶ L. 3. jegyzet.

⁷ A gnoszticizmus mint szellemi irányzat a Kr. u. 2–3. században virágzott. Képviselői Valentinos, Markiön, Basileidés, akik görög, egyiptomi, babilóniai, keresztény és zsidó tanítások alapján dolgozták ki szinkretista rendszerüket, melyre a kozmikus dualizmus jellemző: a transzcendens Isten egy gonosz szellemmel, a világ és a test teremtőjével áll szemben. A gnoszticizmus mindig is a tanítások laza szövődéke volt, nem intézményesült. In: Kránitz M. – Szopkó M., *Teológiai kulcsfogalmak szótára*, Budapest, 2001, 65.

⁸ *Chron.* 2,46,1–3: *Sequuntur tempora aetatis nostrae gravia et periculosa, quibus non usitato malo pollutae ecclesiae et perturbata omnia. namque tum primum infamis illa Gnosticorum haeresis intra Hispanias deprehensa, superstitione exitabilis*

és Salvianus püspökök. Hyginus córdobai püspököt kiközösítették, aki először üldözte az eretnekséget, majd közösségébe fogadta őket.⁹

Severus Priscillianus jellemzésekor ezt írja: *felix profecto, si non pravo studio corrupisset optimum ingenium.*¹⁰ [„Ő teljes egészében egy boldog ember lett volna, ha nem rontotta volna meg kiváló elméjét a (sátáni) gonosz tudomány.”] A *pravo studio* kifejezés nagy valószínűséggel a gnoszticizmusra utalhat. Szent Jeromos (aki Damasus pápa titkára volt a 380-as években) a *De viris illustribus* című munkájában pedig ezt írja (392-ben): *Priscillianus, Abilae episcopus, qui factione Hydacii et Ithacii Treveris a Maximo tyranno caesus est, edidit multa opuscula, de quibus ad nos aliqua pervenerunt. Hic usque hodie a nonnullis Gnosticae, id est Basilidis et Marci, de quibus Irenaeus scripsit, haereseos accusatur, defendentibus aliis, non ita eum sensisse, ut arguitur.* („Priscillianus, Ávila püspöke, akit a Hydatius–Ithacius-pártiak kezdeményezésére Maximus császár kivégeztetett, sok rövid írást kiadott, amelyek közül néhány hozzánk is eljutott. Őt napjainkban is néhányan a gnoszticizmus eretnekségével vádolják, amely Basilidés és Marcus nevéhez kapcsolódik, amelyekről Irenaeus írt, miközben az ő védelmezői azt bizonygatják, hogy egyáltalán nem volt ennek a gondolkodásnak a követője.”)¹¹ Figyelmünket most Basilidésre fordítjuk, akiről Irenaeus, lyoni püspöktől tudunk: szerinte a kb. 120–145 között Alexandriában működő Basilidés mindenképpen gnosztikus világnézetet hirdetett. Míg

arcanis occultata secretis. origo istius mali Oriens atque Aegyptus, sed quibus ibi initiis coaluerit haud facile est disserere; primus eam intra Hispanias Marcus intulit, Aegypto profectus, Memphi ortus. huius auditores fuere Agape quaedam, neu ignobilis mulier, et rhetor Helpidius. ab his Priscillianus est institutus, familia nobilis, praedives opibus, acer, iniquus, facundus, multa lectione eruditus, disserendi ac disputandi promptissimus, [...].

⁹ Regnier (1913) 146. A hispaniai háttér megértéséhez kiváló feldolgozás olvasható Horváth Emőke írásában, amelyet időnként idézek vagy felhasználok: Horváth E., Priscillianus esete Maximus császárral és Ambrus püspökkel, in: *Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Philosophica* tom. 9 (fasc. 3), 2004, 67–75.

Internetes elérhetőség: http://www.matarka.hu/koz/ISSN_1219-543X/tomus_09_fas_3_2004/ISSN_1219-543X_tomus_9_fas_3_2004_067-081.pdf

¹⁰ *Chron.* 2,46,4.

¹¹ Hieronymus, *De viris illustribus*, 121. Internetes elérés: https://books.google.hu/books?id=oG3ykZEX-IEC&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage (Migne, *PL.* XXIII, 711.)

Basilidés elég szigorú erkölcsstant hirdetett, addig követői már megengedték Krisztus megtagadását, részt vettek a pogány áldozati lakomákon. Szerintük Jézus megváltó ugyan, de tiszta szellemi lénynek tartották, testét pedig csak látszattestnek. Ezt az irányzatot nevezük doketizmusnak.¹²

Jeromos viszont 415-ben (Ktésiphónhoz) írt egyik levelében¹³ Priscillianust már a manicheusok¹⁴ egyik követőjének nevezi. Honnét a változás 392-höz képest, azaz, hogy már nem a gnosztikus Basilidés követője, hanem Mani tanait vallja? Kutatások bizonyítják, hogy Orosius – Szent Ágoston tanítványa – *Commonitorium ad Aurelium Augustinum de errore Priscillianistarum et Origenistarum* című munkája, amely 414 táján íródott, olyan Priscillianus-ellenes forrásokat tartalmaz, amelyek nagyban meghatározták azt a képet, amit a későbbi századok egyes kutatói is átvettek. Orosius 415-ben Ágoston tanácsára Betlehembe ment Jeromoshoz, s valószínű, hogy innét (is) eredeztethető Jeromos újabb véleménye Priscillianus tanításának pontosításáról, ti. hogy manicheista.¹⁵

„1889-ben Schepps kiadott tizenegy, Priscillianusnak tulajdonított munkát, melyeket Würzbergi Tractatusok néven ismerünk.” – hívja fel a figyelmet Horváth Emőke.¹⁶ Spät Eszter kutatásából pedig megtudhatjuk: „A Tractatus felfedezése is két ágra osztotta a kutatókat:

¹² Doketizmus: Korai krisztológiai eretnokség, amely Jézus Krisztus emberi természetét csak látszatnak tartotta. A gnosztikusok általában dokeisták voltak. Vö. *Patrisztikus kislexikon (I–VIII. század)*, szerk. Puskely M., Budapest, 2012, 130. Basilidésről ibidem 180.

¹³ Szent Jeromos, *Levelek*, II., Budapest, 2005, 384: „...Priscillianus, a magus Zoroaster legigyekvőbb tanítványa, aki mágusból püspök lett.” (Takács László fordítása)

¹⁴ Manicheusok: Az alapító Mani zoroasztriánus, gnosztikus, dualista jellegű vallásrendszert alkotott, felhasználva keresztény és buddhista elemeket. Mani vallásának alaptétele volt az ősi, mitikus tétel: a sötétség és világosság harca az ősidőben, amely a jelen életben is tükröződik. Aszketikus etikája is megfelelt ama alaptételnek, hogy a világ a jó és a rossz keveréke. A manicheusok titkos összejöveteleket rendeztek, ezért a mágia gyanújába keveredtek. Szent Ágoston megtérése előtt Karthágóban még manicheusnak vallotta magát. Vö. *Patrisztikus kislexikon* (2012) 275.

¹⁵ Spät E., Priscillianus tanai az egyházatyák tükrében, in: *Antik Tanulmányok*, XLII., 1988/1–2, 137–152. Szent Jeromosról lásd eme tanulmány 137. oldalán a. 2. jegyzetet.

¹⁶ Horváth (2004) 67.

az egyik ág az ókori támadóknak ad hitelt, Priscillianus írásait egyszerűen önvédelmi kísérletnek nyilvánította, melyek nem valódi írásokat tartalmaznak, vagy egyenesen titkos, kettős értelmet keresve a mondatok mögött. A Priscillianust védelmezők ezzel szemben a *Tractatus*okat tekintik kiindulópontnak, s a püspökben a nyugati aszketizmus és szerzetesség előfutárát látják, aki a kor politikai konfliktusainak vált áldozatává [...].¹⁷ Priscillianus a *Liber apologeticus*-ban tagadja, hogy manicheista lett volna: *Anathema sit qui Manetem et opera eius doctrinas adque instituta non damnat.* („Legyen kiközösítve, aki Manit és munkáját és annak tanítását és rendelkezéseit nem ítéli el.”)¹⁸ Akkor milyen vallási irányzatot követett? A felvázolt 4. századi eretnokségek alapján nem kapunk világos képet Priscillianus tanításának gyökereiről. Mi volt tehát a priscillianizmus? A továbbiakban vizsgáljuk meg ezzel kapcsolatban Szent Márton püspökségének eseményeit.

Valószínűleg 378-ban Damasus pápának jelentették a priscillianizmus terjedését, aki elrendelte, hogy zsinatnak kell tisztáznia a fölmerülő kérdéseket. Ezért ült össze 380-ban a zaragosai zsinat. Ezen a zsinaton Márton nem vett részt. Ezt onnan tudjuk, hogy fennmaradt a résztvevő püspökök névsora.¹⁹ „Ez a zsinat – ha nem is névleg, de Priscillianus elítélése végett ült össze – Hydatius méridai püspök kezdeményezésére, aki szigorúan és hevesen reagált az eseményekre, mivel az ő egyházmegyéjéből, Lusitania provinciából indult el a priscillianizmus, gyorsan megfertőzve Cartaginensét, Gallaeciát és Aquitaniát is.” – írja Horváth Emőke.²⁰ A zsinat legfontosabb kánonjai a következők: Az 1. kánon megtiltja az asszonyoknak, hogy részt vegyenek a priscillianusok gyűlésein. A 2. kánon a vasárnapi böjtöt és a partikuláris összejöveleteket tilalmazza. A 4. kánon előírta a híveknek, hogy december 17. és január 6. között járjanak mindennap templomba. A 7. kánon megtiltja, hogy a hívek a „tanító” címet

¹⁷ Spät (1988) 137–138.

¹⁸ *CSEL*, vol. XVIII, *Priscilliani quae supersunt*, ed. G. Schepps, Vindobonae, 1889, 22.

¹⁹ *Die Kanones der wichtigstein Altkirchlichen Concilien*, hrsg. F. Lauchert, Freiburg, 1896, 175. A püspökök névsora: *Caesaraugusta in secretario residentibus episcopis Fitadio, Delfino, Eutychio, Ampelio, Auxentio, Lucio, Itacio, Splendonio, Valerio, Symposio, Cartherio et Idacio...*

²⁰ Horváth (2004) 70.

használják. Ez a kánon igen fontos, mert kimondottan Priscillianus ellen irányult, aki laikus létére tanítónak akarta magát nevezni.²¹ Az események innét felgyorsultak: „A Zaragosai Zsinat Ossobona püspökét, Ithaciust bízta meg azzal, hogy hirdesse ki nyilvánosan a kánonokban foglaltakat.”²² „Priscillianus és társai Méridába mentek, hogy megbékítsék az ott székelő Hydatiust, aki azonban nem fogadta őket és elnézte azt is, hogy rosszul bánjanak velük. Erre mintegy válaszként Instantius és Salvianus a Lusitaniában fekvő Ávila püspökévé szentelték Priscillianust. Ez teljes mértékben ellentmond a kánonoknak, ugyanis a IV. századi zsinatok rendelkeztek a püspökszentelésről. A Nikaiai (Niceai) Zsinat úgy foglalt állást, hogy legalább három püspök gyűljön össze és a távol lévők írásos bejegyzésével végezzék a kézfeltételt. Az új püspököt hivatalában a tartományi metropolita erősítse meg.”²³ Ezek a megállapítások azért fontosak, mert csak így érthetjük meg Ithacius és Hydatius további támadásait, akik nem ismerték el Priscillianust egyházjogi értelemben törvényesen fölszentelt püspöknek.

Hydatius méridai püspök összefogott Ithaciussal és Gratianus császárnál kieszközöltek egy rendeletet az álpüspökségről és az eretnekségről, melynek értelmében az eretnekeket nemcsak a templomokból és városokból, hanem a birodalom egész területéről kitiltották. Severus megjegyzi, hogy végzetes hibát követtek el a püspökök, hogy világi hatóság beavatkozását vették igénybe (*saeculares iudices adeunt*).²⁴

Eközben Instantius, Salvianus és Priscillianus Rómába mentek, hogy igazolják magukat. Damasus pápa nem fogadta őket (aki vi-

²¹ Az *ókereszténykor egyházjegyzelme (Az első négy században)*, összeállította, a szövegeket fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Erdő P., (Ókeresztény írók V., szerk. Vanyó L.), Budapest, 1993, 61–62.

²² Horváth (2004) 73. *Chron.* 2,47: *atque id Ithacio † Sossubensi episcopo negotium datum, ut decretum episcoporum in omnium notitiam deferret...*

²³ Horváth (2004) 73.

²⁴ *Chron.* 2,47,5–6: *tum vero Ydacius atque Ithacius acrius instare, arbitantes posse inter initia malum comprimere; sed parum sanis consiliis saeculares iudices adeunt, ut eorum decretis atque executionibus haeretici urbibus pellerentur. igitur post multa et foeda certamina Ydacio supplicante elicitur a Gratiano tum imperatore rescriptum, quo universi haeretici excedere non ecclesiis tantum aut urbibus, sed extra omnes terras propelli iubebantur.*

szont 384 decemberében meghalt), hasonlóképpen Delphinus Bordeaux-ban, Ambrus Milánóban.²⁵ Viszont Priscillianusnak és társainak vesztegetéssel sikerült a császártól egy újabb rendeletet kicsikarni, amely hatályon kívül helyezte az első rendeletet. Ezek után a priscillianusok támadást indítottak Ithacius ellen és sikerült rákenni azt a vádat, hogy felforgatja a vallási békét, aki ezért Galliába menekült.²⁶

Maximus császár trónra lépésével megváltozott a helyzet. Ahogy a történész írja: „A brit légiók 383-ban föllázadtak a hivatalos uralkodó (II. Valentinianus) ellen, s parancsnokukat, Maximust választották császárrá, aki székhelyét Trierben állította föl. Mikor az új császár bevonult Trierbe, Ithacius eléje járult és kieszközölte, hogy az eretnekek ügyét újra tárgyalják. Maximus elrendelte a hispániai vicariusnál és a galliai praefectusnál, hogy idézzék a Bordeaux-i Zsinat elé a priscillianizmussal gyanúsítható személyeket.”²⁷ Márton részt vett ezen a zsinaton. Hydatius (nem azonos a történetünkben szereplő Hydatiusszal!) *Krónikája*, amely az 5. században (468–469-ben) íródott a következőket mondja: *...a sancto Martino episcopo et ab aliis episcopis hereticus iudicatus appellat ad Caesarem...*²⁸ („A Szent Márton püspök és más püspökök által elítélt eretnek fellebbez a császárhoz.”) Tehát Márton részt vett a priscillianusok feletti egyházi ítéletozatalban. A zsinaton először Instantius ügyét tárgyalták, akit méltatlannak találtak a püspöki hivatalra. (Salvianus korábban meghalt.) Priscillianus azonban azt kérte, hogy ne a püspökök hallgassák meg, hanem egy világi bíróság. A császárhoz fellebbezett, aminek helyt adtak. Mindenesetre nagy hiba volt, de megjegyzendő,

²⁵ Regnier (1913) 146.

²⁶ Regnier (1913) 146.

²⁷ Horváth (2004) 74.

²⁸ Hydatii Episcopi *Chronicon, Theodosius: VII: Priscillianus declinans in haeresim Gnosticorum, per episcopos quos sibi in eadem pravitate collegerat, Abulae episcopus ordinatur: qui aliquot episcoporum conciliiis auditus, Italiam petit et Romam. Ubi ne ad conspectum quidem sanctorum episcoporum Damasi et Ambrosii receptus, cum his cum quibus iverat, redit ad Gallias. Inibi similiter a sancto Martino episcopo, et ab aliis episcopis haereticus iudicatus, appellat ad Caesarem quia in Galliis his [Ms. hisdem] diebus potestatem tyrannus Maximus obtinebat imperii.* Regnier hívta fel a figyelmet az 5. században élt püspök *Krónikájában* olvasható megjegyzésre: Regnier (1913) 148.

hogy maga a vádlott kívánta az egyház mellőzésével egy olyan bíróság ítéletét, amelynek nem kellett volna magát alávetnie. Priscillianust Trierbe vitték, Hydatius és Ithacius is velük mentek, és mindhárom a vesztét akarták. Márton is Trierben volt. Bár kénytelen volt Maximus császárral érintkezni, igyekezett csak az éppen elkerülhetetlenül szükséges találkozásokra szorítkozni. A császár több ízben hívta Mártont az asztalához, ő azonban nem fogadta el a meghívást, és mindig azzal mentette ki magát, hogy nem ülhet egy trónbitorló asztalához. Maximus nyers természetű volt, s a polgárháborúban aratott legutóbbi diadalai elbizakodottá tették, de befolyásolható volt. Márton előtt azzal mentegetőzött, hogy nem a saját akaratából került uralomra, hanem úgy erőszakolták rá a katonák, és akkor már kénytelen volt hatalmát fegyveres erő védelmére bízni. Márton végül engedett a meghívásnak. A császár Márton tiszteletére vendégséget adott, ott volt Evodius praefectus és consul is, aki rövidesen a priscillianusok ügyében ítélezik. Márton eközben nem feledkezett meg Priscillianusról. Hiába kérlelte Ithaciust, hogy álljon el a vádjától, viszonzásul csak sértegető választ kapott. A császárral próbálta megértetni, hogy nincs értelme miért tovább súlyosbítani a priscillianusokra kiszabott büntetést. „Nem elég büntetés az nekik, így érvelt, hogy a püspöki kar zsinatilag eretnekeknek nyilvánította őket és elvette templomaikat? Igazán szomorú és egyházjogba ütköző újítás volna, hogy egy tisztán egyházi ügybe beleártsa magát világi bíróság.”²⁹ Mikor pedig tovább nem maradhatott, ígéretet kapott a császártól, hogy nem fogja a vádlottak vérént ontani, ezután elhagyta Triert.

Ithacius és szövetségesei újabb támadásba lendültek. A császár engedett Magnus és Rufus püspököknek, és a bírói eljárással Evodius praefectust bízta meg, aki erélyesen és szigorúan lefolytatta azt. Priscillianus – kínzásokkal – bevallotta, hogy buja, erkölcstelen tanításokat terjesztett, éjjel rosszhírű nőekkel összejöveteleket tartott, meztelenül szokott imádkozni. Ezek után a császár kimondta a halálos ítéletet: *maleficium*, azaz mágia vádjában találták bűnösnek.³⁰

²⁹ Regnier (1913) 152–153. (Az általános összefoglaló is innét származik.)

³⁰ *Chron.* 2,50: *is Priscillianum gemino iudicio auditum convictumque maleficii nec diffitentem obscenis se studuisse doctrinis, nocturnos etiam turpium feminarum egisse conventus nudumque orare solitum, nocentem pronuntiavit redegique in*

Mikor Ithacius látta, hogy az ítélet jogerőre emelkedett, elállt a vádtól. Helyette Patricius kincstári ügyész vállalta azt, és az ő indítványára fejezték le Priscillianust. Az áldozatok tetemeit visszavitték Hispániába, és vértanúk gyanánt tisztelték. Az üldözés csak erősítette az eretnokséget és ettől fogva még jobban terjedt.³¹

A Maximus usurpator által hozott halálos ítélet kapcsán szükségesnek tartom, hogy itt röviden szóljak a Nagy Theodosius által 380-ban kiadott *Cunctos populos* császári rendeletről. Sály Pál kutatásait veszem alapul.³² Előzményként meg kell jegyezni, hogy a 4. században a kereszténységen belül a legélesebb ellentét a katolikusok és az ariánusok³³ között feszült. Mint tudjuk, Arius tanait a Constantinus által Niceába összehívott első egyetemes zsinat 325-ben elítélte. Ez a zsinati döntés azonban nem vetett gátat az arianizmus további terjedésének.

Érdeemes a szöveget teljes egészében idézni, hogy jobban megértjük a felmerülő kérdéseket. Az edictum szövegét Hahn István a következőképpen fordította magyarra: „Gratianus, Valentinianus és Theodosius császárok edictuma Konstantinápoly lakosságához. Megparancsoljuk, hogy mindazok a népek, amelyek a mi kegyelmes kormányzatunk uralma alatt állnak, abban a vallásban éljenek, amelyet a hagyomány szerint Szent Péter apostol adott át Róma népének, s amely azóta is töretlenül él napjainkig: az a hitvallás ez, amelyet Damasus pápa és Péter, Alexandria püspöke,³⁴ az apostoli szentségű

custodiam, donec ad principem referret. gesta ad palatium delata censuitque imperator, Priscillianum sociosque eius capite damnari oportere.

³¹ *Chron.* 2,51: *peremptorum corpora ad Hispanias relata magnisque obsequiis celebrata eorum funera.*

³² Sály P., Nagy Theodosius „Cunctos populos” kezdetű rendeletének elemzése, in: *Publicationes Universitatis Miskolciensis Series Juridica et Politica* 30. (1), 2012, 147–160. Internetes elérhetőség: <http://www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/S%Elry%20P%E11.pdf>

³³ Az arianizmus: Arius azt állította, hogy az Ige páratlan tulajdonságokkal felruházott teremtmény, aki Istentől a fogadott fiúság (*adoptio*) privilégiumát nyerte el. Krisztus Arius számára nem volt Isten. Arius ezzel a keresztény hitet alapjaiban ingatta meg. Kránitz–Szopkó (2001) 25.

³⁴ „Alexandria kiemelését elsősorban az tette indokoltta, hogy a város korábban az arianizmus elleni küzdelem egyik legnagyobb vezéralakjának, Szent Athanáznak a székhelye volt. Athanáz a halála előtt hű társát, az edictumban szereplő Pétert szentelte fel utódjául. Athanáz halála után az ariánusok felbátorodtak és Valens császár

férfiú is helyesnek tart. Tehát: mindenkinek hinnie kell az apostoli hitvallás és az evangéliumi tanítás értelmében az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek egységesen isteni voltát, egyenrangú méltóságát és szent hármasságát. Meghagyjuk, hogy akik ezt a hitvallást követik, a katolikus keresztények nevét viselhetik, a többiek azonban, akiket eszteleneknek és örülteknek ítélünk, az eretnek hitvallásuknak megfelelő gyalázatos nevet viseljenek, gyülekezeteik nem nevezhetik magukat ecclesiáknak és egyelőre az isteni bosszúnak adjuk át őket, de majd, amidőn isteni sugallatból erre utasítást kapunk, magunk is gondoskodunk megbüntetésükről.”³⁵

Sáry Pál joggal teszi fel a kérdést: „Itt az az alapvető kérdés merül fel, hogy a birodalom egyik felében uralkodó császárok rendeleteinek hatálya kiterjedt-e a birodalom másik felére, vagy nem? A kutatók véleménye megoszlik ebben a kérdésben. Egyesek szerint az összes – egyszerre hivatalban lévő – császár nevében kiadott rendeletek hatálya automatikusan (tehát külön megerősítés nélkül) kiterjedt az egész birodalomra, kivéve, ha a jogalkotó császár a rendelet hatályát kifejezetten (a saját birodalomrészére) korlátozta, vagy ha a jogalkotó császár kollégája a rendeletet (a saját területeinek vonatkozásában) módosította vagy eltörölte. Más szerzők azt állítják, hogy a birodalom egyik felében kiadott rendeletek a birodalom másik részén külön megerősítés nélkül nem léptek hatályba.”³⁶ Priscillianus kivégzése egyértelműen mutatja: 380 után az egyes társuralkodók saját hatáskörükben döntöttek el, hogy ki az eretnek és gondoskodtak megbüntetésükről.

Visszatérve témánk eredeti vonalához, a következő kiemelendő eseményről kell említést tenni: 386-ban Trierben egy püspöki értekezletet tartottak, amely kinyilvánította Ithacius ártatlanságát a halálos ítélet kieszközlésében. Ám voltak, akik más nézetet vallottak ezzel kapcsolatban: Theognistus, az egyik galliai püspök erősen ki-

támogatásával az ariánus Lukioszt ültették a püspöki székbe, Pétert pedig börtönbe zárták. Péter kiszabadulása után Damasus pápához menekült. Később az alexandriai katolikusok újult erőre kapva elűzték Lukioszt és a püspöki széket visszaadták Péternek, aki Damasus pápa levelével tért vissza Rómából. A pápai levél megerősítette a nikaiai hitvallást és Péter felszentelését.” Sáry (2012) 157.

³⁵ Idézi: Sáry (2012) 150.

³⁶ Vö. Sáry (2004) 152.

kelt Ithacius ellen és meg is szakított vele minden összekötötést.³⁷ Eközben híre ment, hogy Márton ismét Trierbe jön. Ugyanis a püspökök indítványát elfogadva a császár úgy határozott, hogy teljhatalommal felruházott tribunusokat küld Hispániába, hogy felkutassák az eretnekeket, és akiket megtalálnak, azokat megfosszák életüktől és javaiktól. „Afelől senkinek nem volt kétsége, hogy a szentek nagy seregét is el fogja pusztítani ez a vihar, minthogy nemigen tettek különbséget az emberek egyes csoportjai között – csak ránézés alapján döntöttek el, hogy valakit inkább sápadtsága és öltözéke, semmint hite alapján eretneknek tartanak vagy sem.”³⁸ A *Dialógusok* eme soraiból derül ki, hogy Mártont miért fogta el ismét az aggodalom. A szerzetesek sápadt arcszíne és egyszerűbb öltözéke rendszeresen gúnyt, és az eltúlzott aszkézis gyanúját váltja ki az egyháziak és előkelő pogányok körében. Jeromos az egyik levelében így ír: „Ha pedig szomorúnak és sápadtnak találunk egy nőt, szerencsétlennek, apácának, manicheusnak és más hasonlóknak csúfolják.”³⁹ Severus a *Krónikájában* pedig ezeket jegyezte fel: „Ez (ti. Ithacius) balgaságában odáig ment, hogy azzal vádolta meg az összes szentet, aki csak az Írások olvasásában buzgólkodott, vagy böjtölésben vetélkedett, hogy Priscillianus társa vagy tanítványa.”⁴⁰ Tehát Márton nem az eretnekséget védelmezte, hanem azokat, akiket külsejük alapján akartak megbélyegezni és elítélni.

Maximus Trierben az első két napon bizonytalanságban tartotta Mártont, aki eközben óvatosan visszatartotta magát Ithaciustól és párthíveitől. Hallgatása szörnyen bántotta őket. Rögtön a császár elé mentek panasszal és kérték, hogy csináljon rendet. A tours-i püspök – így keseregték – követ vet rájuk, anélkül, hogy meghallgatná őket. Mikor Márton megtudta, hogy mire készül a császár, ti. hogy mindenkit, aki eretnekgyanús, meg akar öletni, rögtön a palotába sietett és kijelentette, hogy kész Ithaciussal újra érintkezésbe lépni, ha visz-

³⁷ Vö. Regnier (1913) 154.

³⁸ Sulpicius Severus, *Szent Márton...* (2016) 173.

³⁹ Szent Jeromos, *Levelek* I., 2005, 78 (22. levél, 13, Adamik Tamás fordítása).

⁴⁰ *Chron.* 2,50,3: *hic stultitiae eo usque processerat, ut omnes etiam sanctos viros, quibus aut studium inerat lectionis aut propositum erat certare ieiuniis, tamquam Priscilliani socios aut discipulos in crimen accerseret.*

szarendelik a tribunusokat, kik már úton voltak Hispánia felé.⁴¹ El lehet képzelni a császár örömét. A szent püspök engedékenysége pedig sok szerencsétlen ember életét mentette meg. Felix püspök⁴² beiktatásán még részt vett, majd elutazott Trierből. Hazafelé lelkiismeret furdalása volt, hogy közösséget vállalt olyanokkal, akik ártatlan emberek életére törtek. Isten egy angyalt küldött, aki eloszlatta kételyeit: „Méltán emészted magad, Márton, ám lehetetlen volt más-hogy kikeveredned ebből a helyzetből. Szedd össze erődöt, újítsd meg kitartásodat, különben nemcsak hírneved, hanem lelked üdve is veszélybe kerül”⁴³ Tizenhat év volt még hátra az életéből és ezalatt semmiféle püspöki összejövetelen nem mutatta magát – olvashatjuk a *Dialógusokban*.⁴⁴

⁴¹ Sulpicius Severus, *Szent Márton...* (2016) 176.

⁴² 386-tól Trier püspöke volt. Minthogy hivatali idejére esett a priscillianisták koncepció s pere, Siricius pápa és Ambrus milánói püspök hatására a 398/399-es torinói zsinaton elhatárolódtak tőle a püspökök. Vö. Sulpicius Severus, *Szent Márton...* (2016) 200 (172. jegyzet).

⁴³ Sulpicius Severus, *Szent Márton...* (2016) 177.

⁴⁴ *Ibidem*.

SUPPLEMENTUM

A Szent Márton jubileumi évben (2016) jelent meg Bodnár Dániel történelmi regénye: *Márton, a békesség és a könyörületesség szentje*. A szerző feldolgozza Priscillianus ügyét is könyvében. Most egy részletet közlök a nevezett írásból azzal a céllal, hogy érzékeltessem azt a feszültséget, ami Ithacius püspök és Márton között mindvégig megvolt. Egyben kiegészítésnek szánom az idézett közlést, hogy jobban érzékeltessem: a „száraz” tények mögött milyen drámai folyamat zajlott le, és sok tanúsággal bír napjainkban is.

„A tours-i püspök Trierbe érkezésekor szinte azonnal találkozott Priscillianus legfőbb ellenlábásával, Ithacus (sic!) püspökkel. Próbálta meggyőzni, hogy az irgalom szellemében járjon el az ügyben, de Ithacus hallani sem akart kegyelemről.

- Priscillianus tévúton jár, és annyira megátalkodott, hogy nem hajlandó ezt beismerni.
- Azt, hogy tévúton jár, én sem vitatom – bölintott Márton püspök.
 - Ahhoz azonban nincs jogunk, hogy elvegyük az életét, különösen Krisztus nevében nem tehetjük ezt.
- Az egyházat meg kell tisztítani a veszélyes elhajlóktól – erősködött Ithacus – Aki Krisztus ellen beszél, az az ördög nevében beszél. Nincs helye köztünk!
- Való igaz, hogy Priscillianus tagadja Krisztus istenségét, és így a Szentháromságtant is, elfogadja a jó és a rossz létét. Mindezekért el kell ítélnünk, de egészen más dolog valakit elítélni, mint elvenni az életét.
- Rákényszerültünk erre – makacskodott Ithacus püspök.
- Ki kényszerít erre bennünket, Önmagunk lelkiismerete biztosan nem. A császár pedig nem ismeri annyira ezt az ügyet, hogy igazságos és egyben irgalmas ítéletet hozzon. Ő meghallgat minket, és az elhangzottak alapján fog dönteni. Hatalmas a felelősségünk, hogy miként. Ithacus, püspöktestvérem, vállalnád a felelősséget egy ember haláláért, amikor lenne más lehetőség is arra, hogy megbüntessük Priscillianust? Nem elég büntetés számára az, hogy

a zsinat kiközösítette az egyházból, megfosztotta püspöki címétől?

- Márton püspök, nehogy azt hidd, hogy te makulátlan vagy! Tudok róla, hogy leromboltál pogány templomokat, korábban pedig katoná voltál, olyan hivatást műveltél, ahol mindennapos az emberölés. Miért zavar téged egyetlen ember halála, aki ráadásul eretnek? Talán te magad is az vagy?
- Te tudod, hogy nem vagyok az, és gyanúsítgatásod olyannyira nélkülöz minden alapot, hogy méltatlannak érzem a cáfolatát.
- Nem tudsz tisztának megmaradni ebben a világban –mondta Ithacus. – Az Úr joga lesz eldönteni az utolsó ítéletkor, hogy jó vagy rossz úton jártunk-e. Ez az életünk kockázata, Márton, amivel te nem mersz szembenézni.
- Én minden tettemmel szembe merek nézni, s odateszem az Úr kezébe, hogy ítéljen tetszése szerint. Ha valaki tévúton jár, kötelességünk felvilágosítani erről, és megtenni mindent, hogy rávezessük az igaz útra. Ha nem hallgat ránk, kiközösíthetjük, de az életét senkinek nem szabad elvennünk. Krisztus urunk földi küldetése során mindvégig megmaradt az igazságban, abból egy jótányit sem engedett. Ám nem hívta le mennyei seregét, senkinek a halálát nem okozta, még gyilkosainak sem. A mi feladatunk a lelkek megmentése, nem pedig elvesztése.
- Nem a lelkét veszéjtjük el Priscilliánusnak, ezt ő veszélyezteti legjobban tévtanai terjesztésével.
- Türelmesnek kell lennünk, Ithacus testvérem, mert soha nem tudhatjuk, hogy a bűnös lélek mikor nyitja meg ajtaját Krisztus igazsága előtt.
- Sokáig voltunk türelmesek Priscillianusszal, és ő köszönetképpen az életemre tört, menekülnöm kellett előle, gyalázkodott, lejáratott mások előtt.
- Krisztus urunk arra int minket, hogy bocsássunk meg az ellenünk vétkezőknek. Légy nagylelkű, Ithacus testvérem, felejtsd el a rosszat, amit a tévúton járó Priscillianus okozott neked. Gondolj arra, hogy mi, emberek, hányszor megbántottuk és megbántjuk Istent, s ő hogy válaszolt erre a bántásra? Úgy, hogy elküldte hozzánk egyszülött Fiát, aki kereszthalálával megváltott bennünket bűneinktől és elhozta az örök életet.

- Én csak egyszerű gyarló ember vagyok, nem tudok megbocsátani az ellenem vétkezőknek, és nem is akarok. Nem vagyok olyan, mint te, aki minden bűnöst védesz, hiszen messze földön híres vagy arról, hogy befogadsz a kolostorodba egykori rabokat, gyilkosokat, hamis tanokat terjesztőket.
- Soha nem tagadtam, hogy megadom a tisztulás lehetőségét mindazoknak, akik őszintén szembenéznek elkövetett bűneikkel. Krisztus urunk mondta, hogy a bűnösökért jött és nem az igazakért, a betegeknek van szükségük orvosra, nem az egészségesnek. Ha ő megbocsátott a keresztfán a jobb latornak, nekünk is követnünk kell őt ebben.
- Priscillianus nem bánt meg semmit, változatlanul hirdeti tévtanait, sok ember lelkében és agyában idéz elő zavart ezáltal. Ezt nem támogathatjuk!
- Soha nem mondtam, hogy támogassuk! – tiltakozott Márton. – Egyértelműen rá kell mutatnunk a tévedéseire. A legkisebb engedelményt sem szabad tennünk az evangélium igazságát illetően, hiszen az nem a mi, hanem Jézus Krisztus igazsága. Nem szabad azonban elvennünk a tőlünk eltérően gondolkodó hívők életét, mert ha ezt tesszük, nem vagyunk különbek azoknál, akik nem is olyan régen még gyilkoltak.
- Ha rajtam múlik, Priscillianus nem kap kegyelmet a császártól, életével fizet a tévtanaiért! – makacsolta meg magát Ithacus püspök, mintha meg sem hallotta volna Márton szavait.”⁴⁵

⁴⁵ Bodnár Dániel, *Márton, a békesség és a könyörületesség szentje* (Történelmi regény Tours-i Szent Mártonról), Budapest, 2016, 146–149.